

Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: **Mersin**

Fotoğraflar
Güneş Karabuda

Hazırlayan
Filiz Özdem

Yapı Kredi Yayınları - 2117

Sırtı Dağ, Yüzü Deniz: Mersin
Hazırlayan: Filiz Özdem

Kitap Editörü: Filiz Özdem
Düzeltili: İncilay Yılmazyurt

Fotoğraflar: Güneş Karabuda

Grafik Tasarım: Nahide Dikel
Grafik Uygulama: Arzu Çakan - Akgül Yıldız

Baskı: Metgraf Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Organize Sanayi Bölgesi, Eskoop Sanayi Sitesi, A 3 Blok, No: 169-173
İkitelli - İstanbul Tel: (0 212) 549 93 80

1. Baskı: İstanbul, Kasım 2004
ISBN 975-08-0868-1

Bu kitapta yayımlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarına aittir.

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2004

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 [pbx] Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.yapikrediyayinlari.com>

Mersin'in Antik Dönem Filozofları

Mersin'den Geçen Filozoflar

Remzi Yağcı*

Günümüzde, Mersin'in Antik Dönem filozoflarıyla ilgili çalışmalar, bu bölgede 20. yüzyılın ilk yarısında başlatılan arkeolojik kazılara paralel olarak geçmişe duyulan ilginin artışı, kentli ya da Akdeniz kültürüne ait olmanın bilincinin belirgin bir ivme, işlerlik kazanması nedeniyle Mersin'e ilişkin olarak yapılan çeviri kitap¹, kitapçık² ve derlemeleri³ içeren bir dizi yayından oluşmaktadır. Bu makalede: Mersin'in Antik Dönem'de, MÖ 4.-MS 3. yüzyıllarda yaşamış, başta filozoflar olmak üzere, şair, gramerci, retorikçi, heykeltıraş, eczacı ve diğerleri adı altında gruplanan ünlüleri antik ve çağdaş kaynaklar gözden geçirilerek incelenmeye çalışılmıştır. Yazım sırasında, antik kaynakların aslından çevirileri, yabancı dilde yapılan çevirilere yeğlenmiştir. Ancak yine de kimi ünlülerin hakkında bildiklerimiz, sözü edilen kaynakların ikinci elden olması nedeniyle sınırlıdır⁴. Bu çalışmanın Mersin ile sınırlı kalması, özellikle filozof, edebiyatçı ve kuramcılarının içinden çıktıkları Tarsus, Soloi ve Seleukeia gibi kentlerin o dönemdeki kozmopolit yapısının irdelenmesiyle ters düşmemektedir. Aslında Kilikia'nın en önemli merkezleri arasında bulunan bu kentlerin, Helenistik-Roma barışının yaşandığı dönemlerdeki önemine, tarihsel, kültürel, siyasi ve toplumsal yapıları ile ilgili önemli ayrıntılara yeri geldiğinde değinilmesi, bu filozof ve edebiyatçıların öğretisi ve kuramlarını anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Antik Dönem'de bir felsefe okuluna ait olmak entelektüel kimliğin bir parçasıydı. Buradaki 'felsefe okulu' kavramı, günümüzdekinden farklı olarak, geleneksel tanrılara tapınanların oluşturduğu, kurucu bir kişinin yetkisine verilmiş, okulun özü olarak nitelenen metinleri, görüşleri savunan kişilerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmaktadır⁵. Felsefe okullarını düşünce yelpazesi oldukça geniş aydınlar (*polihistor*) oluşturmaktaydı. Soloi ve Tarsus filozoflarında da örnekleri görüldüğü üzere; bir filozof aynı zamanda doğabilimci, edebiyatçı, söz sanatçısı (hatip), belge toplayıcı (kronikçi), siyasetçi, hekim olabiliyor ve çok yönlü olarak çeşitli bilim dallarıyla uğraşabiliyordu⁶. O dönemin felsefecilerinin Atina, Rhodos, Miletos, Tarsus, Antakya, İskenderiye gibi önemli *polis*lerde hocalarının derslerini izleyerek, söyleşilere, tartışmalara, konferanslara katılarak deneyim kazandıkları bilinmektedir. Helenistik Dönem öncesinde, bir *polis* yurttaşısı olmak, kimlik belirlemenin en önde gelen öğelerinden biri sayılmaktaydı⁷. Ancak Mersin'in Antik Dönem filozoflarının içinden çıktığı Helenistik

* Doç. Dr. Remzi Yağcı, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi.

Tarsus Müzesi'nden

Dönem'de, İskender'den önce kendini toplumun doğal ögesi olarak gören *polis* yurttaşı, şimdi geleneksel öğretilere pek aldırmayan *bireyci ahlakı*, kimliği ile özdeşleşmişti. Bunun için davranışlarını biçimlendirebileceği ve rehber felsefe olabilecek Stoacılık, Epikurosçuluk gibi yeni öğretilere eğilimlerini güçlendirmişti⁸. Bir diğer deyişle, MÖ 3. yüzyılda tanrılara karşı olan güçlü inançlarını yitiren Helenistik halkların daha çok felsefeye yöneldikleri söylenebilir⁹. "Helenistik aydınlanma" adı verilen bu olgu, '*polis*'in gerilemesiyle hem bireyselliği hem de kozmopolitizmi teşvik etmekteydi. Bütün insanların kökeni, vatani ne olursa olsun *kozmopolitai* –aynı kentten ve dünyanın yurttaşları– olduğu düşüncesini

yaygınlaştıranlar, Tarsus ve Soloi filozoflarının çoğunluğunu oluşturan Stoacılar¹⁰.

MÖ 7.-5. yüzyıllarda İonialılar¹¹, Eleahlar (İtalya) ve Sofistlerce kurulan çeşitli felsefe akımları, sistematik düşünce için gerekli birikimi oluştursa da, Helenistik ve Roma Dönemi'nin en önemli felsefe akımlarının MÖ 4. yüzyılın başlarında Atina'da Platon ve Aristoteles ile kurulduğu ve bu yüzyılda biçimlendiği görülmektedir¹². Ovalık Kilikia'nın (*Cilicia Campestris*) batı ucunda Doğu Akdeniz ticaretinde önemli liman kentleriyle (Tarsus, Soloi) MÖ 7. yüzyıldan başlayarak kolonileşen Mersin ve yakın çevresi, burada klasikleşen bu düşünce okullarına ilgisiz kalmamış ve hatta bu tür okulları kendi bünyelerinde kurumsallaştırmışlardır. Kilikia'nın *metropolisi* (anakent) konumundaki Tarsus, komşusu Soloi ve Dağlık Kilikia'daki (*Cilicia Trakheia*) Silifke'nin (*Seleukeia*) batıdaki bu gelişmelere paralellik gösteren (örn. Peripatetikler¹³, Akademialılar¹⁴) Tarsuslu, Soloilu, Seleukeialı Stoacılar¹⁵ gibi doğuya özgü, bir seçenek oluşturacak birikime sahip filozofları vardır¹⁶.

Klasik kaynaklarda coğrafi olarak Cilicia Pedias (Lat. Campestris) olarak anılan bölgenin (Ovalık Kilikia) batısında yer alan ve arada sınır oluşturan Lamos Çayı'ndan sonra gelen Cilicia Trakheia'nın da (Lat. Aspera) bir bölümünü içine alan günümüz Mersin'inin Antikçağ tarihinde yetiştirdiği ünlü filozoflar, komedi şairleri, retorikçiler, gramercileriyle adını duyurmuş olması, bölgenin Grek-Roma Dönemi arkeolojisi, tarihsel kaynakları, zengin etnik, kozmopolit yapısı incelendiğinde hiç de şaşırtıcı değildir. Cilicia Pedias bölgesi içinde yer alan Tarsus ve Antakya, Helenistik-Roma Dönemi'nin belli başlı düşünce okullarıydılar.

SOLOILU FİLOZOFLAR, EDEBİYATÇILAR VE DİĞERLERİ

Soloi filozoflarını, Eski ve Orta Stoacı, Peripatetik (Aristotelesçi) ve Orta Akademiacılar olarak gruplamak olasıdır. Antik kaynaklarda Soloi filozofları ile ilgili ilk önemli bilgileri, MÖ 1. yüzyıl sonu - MS 2. yüzyıl başında yaşamış olan Amasyalı Strabon (MÖ 64/63-MS 21) vermektedir. Strabon'un *Geographika* adlı başyapıtına göre: Soloi'un ünlü yerlileri arasında babası Tarsus'tan göç etmiş olan Stoacı filozof Khryssippos, güldürü şairi Philemon ve nazım tarzında yazılmış *Phaenomena* adlı yapıtın yazarı Aratos

Ura

vardır. Soloilu filozoflara, peripatetik (Aristotelesçi) filozof Klearkhos'u¹⁷ ve Stoacılığın kurucusu Zenon'un çevresinde (Aratos ile birlikte) bulunan Soloilu Athenodoros'u da¹⁸ eklemek gerekir. İskender'in komutanlarından Nikator'un kurduğu Seleukoslar Dönemi'nde Soloi en parlak çağını yaşamıştır. Yukarıda adı geçen ünlüler bu dönemde yetişmişlerdir. Ayrıca heykeltıraş Milon, filozof Bion ve Aristomakhos Soloi'un diğer ünlüleri grubunda sayılabilir.

Khryssippos

Strabon'un Soloi'un ünlü yerlileri arasında saydığı ve Tarsos'tan göç ettiğini belirttiği (XIV. V. 8) Khryssippos (MÖ 281/77-208/4), Stoacı filozofların en önemlilerinden birisidir¹⁹. Diogenes Laertios'un *Ünlü*

Filozofların Yaşamları ve Öğretileri adlı kitabı Zenon ile Khryssippos'a ilişkin ayrıntılı bilgiler vermektedir²⁰. Soloilu²¹ Apollonios'un oğludur. Önceleri uzun mesafe koşucusu olduğu bilinmektedir (VII. 179). MÖ 260'larda Atina'ya gitmiş ve orada ilk olarak Platon'un Akademiası'nın başına geçen Arkesilaos'un (MÖ 315-240) konferanslarını izlemiştir. Arkesilaos'tan ve Lakydes'ten aldığı mantık ve diyalektik dersleri sonradan onun Kuşkuçuluk (Scepticism) felsefe akımına ve Orta Akademia'ya karşı savaşımında etkili olmuştur. Khryssippos daha sonra Zenon ve Kleantes'in Stoacı felsefesine yönelmiş ve bütün yaşamını düşünce dizgesinin oluşumuna ve gelişimine adanmıştır²². Stoacı Poikile Akademi'sinin²³ kurucusu Kıbrıs-Kitionlu Zenon'dan sonra okulun başına geçen ikinci adam Assoslu Kleantes'in hem öğrencisi hem de ardılı olmuştur (MÖ 232) ve ölene değin bu Akademi'nin yöneticiliğini sürdürmüştür.

Öğrencileri arasında, Tarsuslu Zenon, Babilli Diogenes, Tarsuslu Antipater (Antipatros) bulunmaktadır. Stoa okulunun başına geçtikten sonra kendisini konferanslara ve yazmaya vermiştir. Bir Soloilu olarak Khryssippos'un Grekçesinin bozuk ("soloikizein")²⁴ olması hoş görülebilir. Bağlı olduğu Stoacı felsefeye ilişkin sayısız eserler vermiş ve Platon'un Akademiası'nın saldırılarına karşı okulunu başarıyla savunmuştur. Bu başarısı nedeniyle Stoacılık adeta onun adıyla bütünleşmiştir.

Diogenes Laertios (VII. 183); Khryssipposuz bir Stoa düşünemeyeceğini "Khryssippos olmasaydı Stoa olmazdı" diyerek belirtmektedir. Khryssippos, hiçbir zaman politikaya girmemiş ve Helen krallarıyla ilişki kurmaktan da özellikle kaçınmıştır. Bir filozof olarak, her zaman yoksul bir yaşam sürmeyi yeğlemiştir. Yazım konusunda olağanüstü yetenekli ve üretkendir. Bu konuda öylesine verimlidir ki, 500 sattırdan az yazdığı günler enderdir²⁵. Diogenes Laertios'a (VII. 180) göre toplam 705 kitabı ve ek olarak bunların bölüm başlıklarına ilişkin bir katalogu vardır²⁶. Çoğu korunamamıştır²⁷ ve ikinci eldedir. Khryssippos, özellikle mantık, bilgi kuramı ve fizik üzerine yazmıştır²⁸. Yalnız mantıkla ilgili olan 300 kitabının yaklaşık 119 bölüm başlığı vardır. Etikle ilgili olanlar 42 bölüm başlığından sonra kesintiye uğramış; fizikle ilgili olanlar ise yok olmuştur. İlk iki yüzyıl boyunca tezleri okunmuş, tartışılmış ve üzerine yorumlar getirilmiştir.

Khryssippos, Antikçağ'da dâhi bir mantıkçı olarak görülmektedir. Aristoteles'in (MÖ 384-322) kategoriyel tasım'ına (syllogismos) karşı çıkararak Stoacı mantığın temellerini oluşturmuştur. Böylece Stoacı mantık, büyük ölçüde Khryssippos'a mal olmuştur. Mantık kavramı başlıca ikiye ayrılır: Diyalektik ve retorik. Diyalektik karmaşık bir alandır. Platoncu ve Aristotelesçi geleneksel izler taşır ancak aynı zamanda biçimsel mantığı da kapsamaktadır. Khryssippos'un, diyalektik kavramı, Aristoteles'ten ayrılıp Platon'a yaklaşırken bir bilim ve şeylerin gerçek doğasını konu alan bir disiplin olarak görülen diyalektiğin karşısına pratik bir disiplin olarak dil ve akıl yürütmenin görünümü olan retorığı geçirmiştir. Stoacılar göre: İnsan zihni doğuştan bir *tabula rasada*, yani doldurulmaya hazır boş bir sayfa (levha) gibidir²⁹. Bu sayfaya yazılan ilk işaret, bir duyu-algıdır. O halde doğuştan oluşturma kapasitesi olan zihnin gerçekleşmesi için dış dünyaya gereksinimi vardır. İzlenimlerinden hareketle genel fikirler kavramlar ve tümel yargılarla dış dünyayı algılayabilen zihin, evrensel akıl (logos) ile özdeşir ve böylece dünyayı deneysel olarak kavrayabilmektedir. Ancak akılla anlaşılabilir gerçeklik, ayrı bir idealer dünyasında değil maddesel bir dünyanın içindedir. Buna göre; Stoacılar insanın beden ve ruhtan oluştuğunu, beden öldüğünde ruhun da onunla birlikte yok olup gittiğini ya da ana kaynağına geri döndüğünü öne sürerler. Ruh, bedende ateşten bir kıvılcım gibidir. İnsan, evrensel akıl-logos'tan (=Tanrı) bir pay almıştır³⁰. Kavramsal düşünme gücüyle, rasyonel bir varlık haline gelir ve evreni bilme düzeyi artar. Böylece anlayıp, bildiği doğada eğer onun değişmez yasalarına bağlı kalırsa hem bilgeliği hem de özgürlüğünü kazanabilir. Bu nedenle insan kendisinden pay aldığı logosu uygun yaşamalıdır. Bu durumda Stoacı etiğe göre mutlak iyi ve gerekli olan tek bir şey vardır: Erdem. Erdemsizlik ise tek kötü şeydir. Bu ikisi arasındaki istek ve nefret konusu olabilecek, haz-acı, sağlık-hastalık, güzellik-çirkinlik, varlıklık-yoksulluk vb'ne ahlakten kayıtsız (*apathia*) kalınmalıdır³¹.

Khryssippos'un erdemini birliği öğretisi, diğer Stoacılar arasında ona özgüdür. Erdem, insanoğlunda doğal olarak bulunmamaktadır. Khryssippos'a göre erdem sonradan yaşam deneyimi ve eğitim aracılığıyla kazanılmaktadır ve yalnızca olgun bir kişi tarafından elde edilmektedir. Bu insan iyi ile kötüyü ayırt edebilecek ve böylece hatalı düşünce ve yanlış

Imbrigon antik köyü. Demircili Köyü

yargılamadan kaçınacaktır. Çünkü bilinçsizce davranmak ve bilgisiz olmak erdem değildir. Bu durumda erdem tektir. Kişi ya erdemlidir ya da değildir. Ortası yoktur. İnsanları yalnızca erdem mutluluğına ulaştırır. Kişinin erdemli yaşaması kendisini gerçekleştirme anlamına gelmektedir. Bunu yapabilmesi ancak kendisini düzene sokmasına bağlıdır.

Khryssippos'un yaşamının önemli bir kısmı felsefe ile ilgili tartışmalara katılmakla geçmiştir. Bu tartışmalarda cüretkârlığa dayanan bir özgüven sergilemiştir. En sık sarf ettiği önerme: "Bana öğretilerini söyle, sana onları destekleyen savlar bulayım"dır. Khryssippos mevki ve unvanları her zaman küçümsemiştir. Diğer filozofların yaptığının tersine, eserlerini hiçbir zaman prenlere ya da önemli kişilere adamamıştır. Bu

nadanlığı yüzünden özellikle Akademiyalılar ve Epikuroşçular arasında birçok düşman edinmiştir.

Khryssippos'un matematiğe önemli bir katkısı vardır: Bir sayısı. Birin daha önce bir sayı olarak düşünülmemesi tuhaf gelebilir ancak gerçekte tek bir nesne tanımlanırken sayısal olarak belirtilmesi gerekmemiştir. Buna karşın nesnelere ölçülürken, bir, sayı olarak gereklidir. Khryssippos, birin çoklu bir sayı olduğunu, bu nedenle de sayı olarak benimsenmesi gerektiğini öne sürmüştür³².

Stoacılar genelde dünyanın Tanrı'nın kendisi ya da onun ruhunun bir görüntüsü olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu ruhun en üstün taraflarını akıl ve mantık oluşturmaktadır. Bunlar şeylerin ortak doğasında vardır ve salt bir bütünün ya da bu bütünün her parçasının oluşumunda yer almaktadırlar. Bu öğeler, Tanrı'dan doğarlar ve yine ona dönerler. Khryssippos, Tanrı'dan kimi zaman kaderin ve gerekli olaylar zincirinin gücü olarak; kimi zaman da ateş olarak söz etmektedir. Bazen, örneğin su ve hava gibi doğadaki akıcı şeyleri bazen de güneş, ay, yıldızlar ve bir bütün olarak evreni Tanrı kimliğiyle özdeşleştirip kutsallaştırmıştır.

Khryssippos'un ölüm nedenine ilişkin çeşitli söylentiler vardır: Kimilerine göre 80 yaşına doğru aşırı şarap içmekten, kimilerine göre de incir yiyen bir çeşgi görüp kakkahadan kırılarak ölmüştür³³.

Aristoteles

Khryssippos'un oğlu olan Aristoteles babasının öğretilerine bağlı kalarak onun izinden yürümüştür³⁴.

Aristokreon

Khryssippos'un yeğenidir. Khryssippos, kız kardeşinin oğulları olan Aristokreon ile Philokrates'i yanına getirerek eğitmiştir³⁵. Diogenes Laertios'a göre: I. Tasım ve yöntemleriyle ilgili mantık alanında (*VII. 196, 197*); II. Ahlak alanında, ortak görüşle ve bundan çıkan bilim ve erdemlerle ilgili olarak (*VII. 201, 202*); III. Ahlak alanında iyi ve kötü ile ilgili olarak yazdığı kitaplarının bazılarını Aristokreon'a adamıştır.

Athenodoros

Diogenes Laertios'un (*VII. 38*) Hippobotos'tan aktardığına göre: Sotoacılığın kurucusu Zenon'un öğrencileri arasında Thebaili Philonides, Korinthoslu Kallippos, İskenderiyeli Poseidonios, Sidonlu Zenon ile birlikte Soloilu Athenodoros da vardır³⁶.

Krantor

Akademia düşünürlerinden, "terim üretmede ünlü" Krantor (MÖ 335-275), Soloiludur³⁷. Diogenes Laertios'un (*IV. 24*'te) aktardığına göre: Kendi yurdunda saygın bir konumdayken Atina'ya gelen ve Polemon ile birlikte Ksenokrates'in öğrencisi olan Krantor, ardından otuz bin satırlık anı bırakmıştır.

Krantor'un iki aşığı vardır: Polemon ve Orta Akademia'nın kurucusu Arkesilaos. 12 talanton tutan varlığını bıraktığı Arkesilaos'un nereye gömülmek istediğini sorması üzerine: "Sevgili ülkemin tepelerine gömülü olmak güzel bir şey" diye şiirsel bir anlamla karşılık vermiştir. Krantor, yazdığı şiirleri mühürleyip Tarsus'taki Athena Tapınağı'na koymuştur.

Tüm ozanlar içinde en çok Homeros ve Euripides'e hayran olan Krantor'un *Acı Üzerine* adlı eseri en beğenilenidir (*IV. 26*).

Klearkhos

Diogenes Laertios I. kitabında (*I. 5-9*), felsefenin bulunuşunu barbarlara yakıştırıp, felsefenin barbarlarla başladığı söylencesini araştırırken; bu barbarların arasında sayılan "Çıplak Bilgeler" in bilmece gibi konuşarak felsefe yaptıklarını aktarmaktadır. Diogenes Laertios, söylencelere göre; "Çıplak Bilgeler" in Pers kökenli Magların soyundan geldiğini belirtmekte; kaynak olarak da Soloilu Klearkhos'un *Eğitim Üzerine* adlı yapıtını göstermektedir³⁸. Klearkhos, Stoacıların çoğunluğu oluşturduğu Soloi ve Tarsus filozofları arasında Peripatetik (Aristotelesçi) felsefe akımına bağlı bir filozof olarak³⁹ dikkati çekmektedir.

Philemon

Helenistik Dönem'de Atina'da tragedyanın eski parlaklığını yitirmesinden sonra onun yerini daha çok günlük yaşama ilişkin hicivleri, örneğin, aşk entrikaları, baştan çıkarılan genç kızlar, karakter betimlemeleri vb konu edinen ve Menandros ile olgunlaşan Yeni Komedyaya doldurmuştur. Yazılı kaynaklarda Soloilu ya da Syracusalı olarak anılan Philemon⁴⁰ (MÖ 368/60-267/63) Strabon'a (*XIV. V. 8*) göre Soloilu'dur.

MÖ 327 yılında Dionysos Şenlikleri'nde ödül alan Philemon'un Latin ozanları üzerinde etkisi büyüktür. Örneğin, onun *Emporos* (Tüccar), *Thesauros* (Hazine), *Phasma* (Hayalet) adlı komedilerinin Plautus'un *Mercator*, *Trinummus*, *Mostellaria* adlı eserleri üzerinde

Tarsus Şelalesi

etkisi olduğu görülmektedir. Philemon'un⁴¹ oyunlarında kişiler çok belirgin olmamasına karşın eğlence, entrikalar ağırlık kazanmakta, yaratıcı bir hayal gücü, ustaca anlatım, diyalog çeşitlemeleri dikkat çekmektedir. Atina'da yaşayıp vatandaşlık hakkı elde eden (MÖ 307/6) Philemon'un ileri yaşlarda Atina'da öldüğü sanılmaktadır⁴². Yaklaşık 97/99/101 yıllık uzun yaşamında doksan yedi komedi yazmıştır. Altmışın üzerindeki eserinin başlığı bilinmektedir. Çoğunluğu tipik komedi, ikisi mitolojik hiciv tarzındadır. Philemon'un portresi Soloi sikkeleri üzerinde yer almaktadır⁴³.

Aratos

Didaktik ozan Aratos, Soloi'un yetiştirdiği dönemin en ünlü şairlerinden birisidir. Athenodoros ve Leptophila'nın oğlu Soloilu Aratos, MÖ 315-240/239 yılları arasında yaşamıştır⁴⁴. Kökeni bir olasılıkla Tarsus

da olabilir.⁴⁵ Ondan Soloi'da kalan tek andaç, 19. yüzyıl gravürlerinde yıkılmak üzere olduğu görülen silindirik biçimli mezar yapısıdır⁴⁶. Bir anıt (*monumentum*) görünümündeki bu mezar, Mela'nın Pomponius'tan aktardığı bilgilerle uyusmaktadır. Pomponius, doğduğu yerde onun için bir anıt yaptırıldığından söz etmektedir. Roma Dönemi Soloi sikkelerinde betimlenen portresi onun heykelinin bir öykünmesidir⁴⁷. Aratos'un anıtmezarının günümüzdeki yeri, 1999 yılında başlatılan kazılarla açığa çıkarılan tiyatronun yaslandığı höyüğün kuzeybatısı olmalıdır. Üzeri toprakla örtülü, otlarla kaplı bir tepcecik görünümündedir. Aratos'un mezarı, belki de devrinin en görkemli anıtsal mimari örneklerinden ve Soloi halkının ona olan sevgisinin en önde gelen kanıtlarından birisiydi. Bu mezarın günümüzde arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılıp restore edilmesi gerekmektedir.

Soloi/Pompeiopolis. (Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Aratos'un ilk hocası, gramerci Ephesoslu Menekrates'tir ve olasılıkla bir süre orada eğitim görmüştür. Daha sonra Atina'ya gitmiştir. Atina'da Kıbrıslı Zenon'dan kurucusu olduğu Stoacı felsefeyi öğrenmiştir. Diğer hocaları arasında Philuslu Timon, Eretrialı Menedemos ve peripatosçu Praksiphanes bulunmaktadır..... Makedon Antigonos Hanedanı'nın krallarından Demetrios Poliorketes'in oğlu Antigonos Gonatas ile tanışmıştır. Antigonos Gonatas, Aratos'u MÖ 277'de Makedonya'daki sarayına davet etmiştir. Aratos orada hem kralın evliliğini kutlamış hem de Antigonos'un Keltlere (MÖ 277) karşı kazandığı utkuyu, bu savaşa ithafen yazdığı bir "Pan İlahisi" (*Hymn to Pan*) ile onurlandırmıştır. Daha sonra Suriye'ye gitmiş ve orada Antiokhos'un sarayında *Odyseia*'nın yazımını bitirmiştir. Sonunda yine Makedonya'ya dönmüş ve orada Antigonos'tan önce (MÖ 240/39'da) ölmüştür⁴⁸.

Aratos'un en çok tanınan yapıtı günümüze değin ulaşan *Phaenomena* adlı gökbilimle ilgili şiiridir. Bu şiirini yakın dostu Antigonos'un isteği üzerine kaleme almıştır. *Phaenomena* aslında Knidoslu Eudoksos'un (MÖ 390-337) bilimsel amaçla yazdığı düzyazıların şiirsel bir çeşitlemesidir. *Phaenomena* hemen büyük bir ün kazanmıştır. Ancak şiirin içindeki gökbilimle ilgili yanlışlıklar bazı yorumcuları metni değiştirmeye zorlamıştır. Bu nedenle de oldukça eleştirilmiştir. Bunlardan özellikle Hipparkhos'un (MÖ 190-120) yorumları uzun süre geçerliliğini korumuştur. Buna karşın Aratos'un *Phaenomena*'sı Grek ve Romalılar arasında oldukça ilgi görmüş ve Eskiçağ'ın sonuna değin ününü sürdürmüştür. *Phaenomena*, Ataklı P. Tarentius Varro, Cicero, Germanicus Iulius Caesar ve Avienius tarafından Latinceye çevrilmiştir. Lucretius ve Vergilius'u etkilemiştir. Aratos, şiir biç-

minde ağırbaşlı Hesiodos'u, dilinde ise Homeros'u örnek almaktadır. Bu nedenle şiirinde büyük ölçüde yalın bir anlatım ayırt edilmektedir. *Phaenomena*, konusu nedeniyle kolaylıkla okunamamaktadır ancak yine de zamanının en çok okunan yapıtları arasındadır.

Aratos, *Phaenomena* dışında da birçok şiir yazmıştır. Bunların çoğu ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Örneğin Destanlar (*Epikederia*), Taşlamalar (*Epigrams*), Ağıtlar (*Elegies*), İlahiler'in (*Hymns*) yanı sıra kısa şiirlerini topladığı, başlığının anlamı belirsiz bir başka yapıtı da vardır. Diğer kayıp yapıtlarının başlıkları ise yine gökbilim ve tıp ile ilgilidir⁴⁹. Meteoroloji ile ilgili *Diosemeia* (Gökyüzü Olayları) ile *Phaenomena* (Gökle İlgili Olaylar) adlı eserleri Antikçağ'da yaygınlaşmış ve üne kavuşmuştur. *Phaenomena*'da kendi döneminin astronomi ile ilgili bilgilerini özetlemiştir⁵⁰. Aratos, bin dizeden fazla olan ve kendisine Grek ve Romalılar arasında büyük bir ün kazandıran ve Ortaçağ'da da ününü sürdüren bu şiirini yakın dostu Makedonya kralı Antigonos II Gonatas'ın isteği üzerine yazmıştır. *Phaenomena*'da aynı zamanda tektanrıci bir dinin belirtileri görülür. Özellikle Zeus'a adanan önsözünde onun atmosferik olguları denetleyen bir gök tanrısı olarak insanlara yardım edici özellikleri ön plana çıkartılır ve her yerde görünen belirtileri aktarılır. Zeus bu özellikleriyle bütün dünyaya egemen, düzen kurucu, yönlendirici, yaratıcı bir tanrıdır.

Aratos'un her yerde olan ve her şeyi yönlendiren, düzenleyen Tanrı (=Zeus) ya da akıl düşüncesi Stoacı felsefe okulunun ikinci adamı Kleanthes'te de öne çıkar. Kleanthes'in Zeus'a olan övgüsüyle Aratos'un önsözü (*proem*), şiir dili ve düşünce olarak birbirine benzemektedir. Bu olağandır çünkü Aratos hemşerisi olan Stoacı Khryssippos gibi Stoacılığın kurucusu Kıbrıslı Zenon'un öğrencisi olmuştur. Kleanthes'in dizeleri de, Aratos'un *Phaenomena*'sında olduğu gibi Zeus'un kişiliğinde tektanrıci bir doktrinin izlerini taşımaktadır⁵¹. Ovidius, Soloilu Aratos için, "*Cum sole et luna semper Aratus erit*" (=Aratos, güneş ve ayla birlikte daima var olacak) demektedir⁵².

Aratos'un şiirinin 15. yüzyıl bir elyazması, Rönesans ve Reform Dönemi'nin en büyük ustalarından ünlü Alman ressam Albrecht Dürer'i de (1471-1528) etkilemiş ve ünlü gökyüzü haritası tablosunu (1515) yaratmasında esin kaynağı olmuştur. Bu tablo cennetin ilk resimli çizelgesidir. İçinde yer alan yıldız

Mersin Müzesi'nden bir imparator heykeli

tanrıları, Ortaçağ hatta Arap görünüşleri yerine ilk kez klasik görünüşleriyle betimlenmişlerdir.

Milon

Plinius'a göre (XXXV.146) Milon, Soloi doğumlu bir yontucudur⁵³.

Aristomakhos

Soloi'un ünlülerinden birisi de, adı diğer yazarlar tarafından Kilikia'nın ünlüleri arasında sayılan Aristomakhos'tur. Plinius, Aristomakhos ile ilgili olarak, onun arıcılığa olan sevgisi ve kendisini bu işe adanması yüzünden eli sekiz yıl başka hiçbir şeyle uğraşmadığından söz etmektedir. Plinius ayrıca onun şarap hazırlama yöntemleri üzerine yazdığını aktar-

makta, bitki yetiştirme konusunda ayrıntılı bilgiler içeren, deneylere dayanan önerileri dikkate alındığında tarım alanında da bir uzman sayılması gerektiği konusunda kuşku duymamaktadır⁵⁴.

Bion

Diogenes Laertios'un (IV, 58'de) sözünü ettiği, Bion adlı ünlülerin beşincisi Soloilu Bion'dur. Soloilu Bion, Aethiopia üzerine eser vermiştir.

TARSUSLU FİLOZOF, EDEBİYATÇI, RETORİKÇİ, ECZACILAR

Tarsus filozofları da Strabon'un ilgi alanındadır. Bunun nedeni, Tarsus'un yetiştirdiği filozofların çokluğu ve Helenistik-Roma dönemlerinde dikkate değer bir düşünce merkezi olmasına bağlanabilir. İskender imparatorluğu paylaşıldıktan sonra, önceki dönemde özgür, bağımsızlığının yanı sıra edebiyat-kültür dünyasında da özgün konumuyla haklı olarak yer edinen Atina'nın öneminin giderek azalmasına karşılık, Helenistik Dönem'in yeni, yükselen siyasi ve entelektüel başkentleri arasında sayılan Aleksandreia (İskenderiye), Pergamon (Bergama) ve Antiokheia'nın (Antakya)⁵⁵ yanında Tarsus'un yeri belirlenirken Strabon övgü dolu bir anlatım sergilemektedir⁵⁶:

"Tarsos'ta halk kendini büyük bir şevkle sadece felsefeye değil aynı zamanda genellikle bütün öğrenim dallarına bağlamıştır. Kent bu konuda Athena'yı ve Aleksandria'yı ya da filozofların dersleri ve okullarıyla anılan herhangi bir yeri geçmiştir. Fakat burası diğer kentlerden o kadar farklıdır ki, öğrenmeye düşkün olanların tümü yerlilerdir, yabancılar burada misafir kalma eğiliminde değildirler; yerliler de burada kalmaz, onlar öğrenimlerini dışarıda tamamlar ve tamamladıktan sonra da dışarıda yaşamaktan hoşlanırlar, pek azı anavatana döner. Bu durumun zıddı Aleksandria dışında az önce saydığım kentlerde görülür. Onların sık sık gitmelerine ve gittikleri yerde hoşça vakit geçirmelerine karşın birçoğunun ne öğrenme aşkına yurtlarından dışarı gittiğini, ne de öğrenimlerini yurtlarında izlemeye istekli olduklarını görürsünüz. Aleksandrialılarda her ikisi de vardır. Onlar birçok yabancıyı kabul ederler ve kentlerinden pek çoğunu dışarı gönderirler. Tarsos kenti her türlü retorik okullarına sahipti ve genellikle gelişen ve güçlenen halkı ile bölgenin anakenti olma ününü korudu" (XIV. V. 13).

Geographika'da Tarsus'un böylesine önemli bir

felsefe merkezi olmasının nedenlerine değinilmemesine karşın, Soloilularda olduğu gibi Tarsuslu filozoflara ilişkin ayrıntılı bilgi verilmektedir. Strabon'un adını saydığı Tarsus doğumlu filozoflar arasında Antipatros, Arkhedemos, Nestor ve iki Athenodoros: Athenodoros Kordylion, Athenodoros Kananites bulunmaktadır (XIV.V.14). Strabon'un diğerleri arasında saydığı filozoflar: Plutiades ve Diogenes gezgincidir. Şairlerden Dionysides, gramercilerden Artemidoros, Diodoros ve retorikçi Hermogenes ile Areios Tarsus'un ünlülerindendir.

Khryssippos'tan sonra başlayan Orta Stoa döneminde de tanınmış filozoflar arasında yukarıda adı sayılan Tarsus kökenliler çoğunluktadır. Bu dönemde (MÖ 2. yüzyıl) Eski Stoacılık keskinliğini yitirerek Latinleşmiştir⁵⁷.

Tarsuslu Krates

Hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak, Diogenes Laertios (IV. 23'te) Krates adındaki on kişiden onuncusunun Tarsuslu Akademia filozofu Krates olduğunu belirtmektedir.

Zenon

Diogenes Laertios'un (VII. 35'te) saydığı sekiz Zenon'dan beşincisi Khryssippos'un öğrencisi ve ardılı Tarsuslu Zenon'dur. Zenon az sayıda kitap yazmış buna karşılık ardında çok sayıda öğrenci bırakmıştır. Tarsuslu Zenon, Stoacılığın kurucusu Kitionlu Zenon ve onun öğrencisi kendisinin ise hocası olan Khryssippos'un felsefe öğretirlerken ilk sıraya koydukları mantığı, Stoa Poikile'nin ikinci adamı Kleantes'in diyalektik, retorik, ahlak, politika, fizik ve tanrıbilim olarak alt bölümlere ayırmasına karşı çıkmıştır. Zenon'a göre bunlar mantığın değil felsefenin bölümleridir (VII. 41).

Antipatros ve Arkhedemos

Strabon, (XIV. V. 14'te) doğuştan Tarsuslu Stoacılar arasında Arkhedemos, Nestor ve iki Athenodoros ile birlikte Antipatros'u da saymaktadır. Antipatros, Atina'daki Stoa okulunun başında bulunan Karneades'in baş düşmanı olarak bilinmektedir⁵⁸.

Önde gelen Stoacı filozoflar, Soloilu Khryssippos ve Babilli Diogenes, konuşmayı sınıflandırarak: Özel isim, cins isim, fiil, bağlaç ve harfi tarif (artikel) başlıklarıyla beş bölüme ayırmışlardır. Antipatros, De-

Tarsus Cumhuriyet Alanı'ndaki antik yol

yişler ve Anlamlar Üzerine eserinde bunlara bir de orta (zarf?) terimini eklemiştir⁵⁹. Ayrıca *Tanım Üzerine* adlı yapıtının birinci kitabında tanımın tanımına: “çözümleme yoluyla tam olarak dile getirilmiş bir sözdür” biçiminde bir açıklık getirmektedir⁶⁰.

Herakleides

Tarsuslu Herakleides'in hocası Tarsuslu Antipatros'tur. Athenodoros ile birlikte hataların eşit olmadığını kabul ederler⁶¹.

Athenodoros Kordylion

Strabon'un sözünü ettiği filozof Athenodoroslardan bir diğeri, Kordylionlu olarak anılan yaşlı Athenodoros'tur. Athenodoros tam bir Stoacı fanatikti⁶². Marcus Cato ile birlikte yaşadığı ve vatanında öldüğü belirtilmektedir (Strabon, *XIV. V. 14*).

Athenodoros Kananites

Strabon'a (*XIV. V. 14*) göre: Sandon'un oğlu olan doğuştan Tarsuslu Athenodoros Kananites (MÖ 74-MS 7), İmparator Caesar'ın her zaman onurlandırdığı bir hocasıdır. Cicero'nun ve Genç Cato'nun arkadaşıdır⁶³. Yaşlandığında memleketi Tarsus'a dönen Athenodoros Kananites, halkını kandıran ve soyan bir yönetici olan Boethos⁶⁴ tarafından yönetilen hükümeti devirerek başa geçmiş ve halkın sevgisini kazanmış, güvenini sağlamıştır.

Strabon'un dostu, Stoacıların önderi, kendi döneminin bir dehası Poseidonios'un (MÖ 51'den önce) öğrencisi olan Athenodoros'un, Augustus döneminde imparatorluk ailesi üzerinde etkisi büyüktü. Athenodoros, MÖ yak. 15 yılına dek yaşamını Augustus'un yanında geçirmiştir. Yaşlanınca doğduğu kente dönmek için ondan izin istemiştir. Augustus'un ellerini tutarak: “Sana hâlâ ihtiyacım var,

Mersin Müzesi'nden bir savaş sahnesini betimleyen kabartma levha

sessizliğe de,” demesi bu etkinin belirgin bir göstergesidir. Athenodoros'un ayrılırlarken Augustus'a: “Kızdığın zaman Caesar, alfabenin harflerini kendi kendine sayıp bitirinceye kadar, hiçbir şey söyleme ve yapma” diyerek verdiği öğüt, onun üzerindeki koruyuculuğunu ve saygınlığını belirtmektedir⁶⁵.

Athenodoros'un özellikle ahlak felsefesi konusundaki soylu ve ağırbaşlı görüşleri arkadaşı Cicero'nun övgüsünü kazanmıştır. Seneca, *epistulae morales*⁶⁶ ve *de tranquillitate animi*⁶⁷ adlı eserlerinde onun bu konudaki fikirlerinden alıntılar yapmıştır⁶⁸.

Augustus döneminde Tarsus bir üniversite kentiydi ve Tarsus'un yönetiminde Tarsus Üniversitesi'nin ve dolayısıyla Athenodoros gibi düşünürlerin etkin bir rolü vardı. Tarsus'un yönetiminde de etkin olan olan Athenodoros ile ardılı Nestor gibi düşünürler, Tarsus'un felsefeye verdiği önemi kanıtlamaktadır⁶⁹.

Athenodoros çoktanrılı Tarsusluların en büyüğü olarak görülmektedir. Öldüğünde İsa'nın habercisi Tarsuslu Paulus çocuk yaştıydı⁷⁰.

Nestor

Caesar'ın kız kardeşi Octavia'nın oğlu Marcellus'un öğretmeni, Strabon'un çağdaşı olan Nestor, Stoacı bir akademisyendir. Athenodoros Kananites'ten sonra Tarsus hükümetinin başı olmuş, hem vali hem de kent tarafından uzun süre onurlandırılmıştır⁷¹. Nestor, Athenodoros ile birlikte Augustus döneminde Tarsus'un halef-selef yönetici filozoflarını oluştururlar. Bunda hiç kuşkusuz Athenodoros ve Nestor'un Augustus'un ve ailesinin eğitimciliğinde bulunmalarının rolü büyüktür. MÖ 26-23 yıllarında yöneticilik yapmıştır. 92 yaşına dek yaşamıştır. Çağdaşı Strabon MÖ 19'da onun hakkında yazarken hâlâ yaşamaktaydı⁷².

Plutiades ve Diogenes

Kentten kente dolaşmaları nedeniyle 'gezgin' olarak nitelenen Tarsuslu bu filozoflar, görevlendirildikleri okul yöneticiliklerinde de yeteneklerini kanıtlamışlardır. Diogenes⁷³ çoğunlukla esinlenerek ya da istenildiğinde yazdığı trajik şiirleriyle tanınmaktadır⁷⁴.

Herodotos

Arieus oğlu Tarsuslu Herodotos, deneyci hekim Nikomedelialı Menodotos'un öğrencisidir. Tarsuslu Herodotos, Diogenes Laertios'un aktardığına (IX. 116) göre: Kuşkuculuk üzerine on kitaplık bir eser ile daha birçok güzel eserin yazarı olan Sextus Empeirikos'un⁷⁵ hocasıydı.

Dionysiades

Bir tragedya şairi olan Tarsuslu Dionysiades, "Pleiadlar" olarak anılan yedi şairden birisidir ve Strabon'a göre: "Pleiadlar"ın en iyisidir⁷⁶.

Artemidoros ve Diodoros

Artemidoros ve Diodoros, Strabon'un "yapıtları hâlâ yaşayanlar" olarak nitelendirdiği Tarsuslu "gramerciler" arasında sayılmaktadır⁷⁷. Plutarkhos'a göre: bilimsel araştırmaya meraklı olan Diodoros İngiltere, Mısır, Eritre Denizi ve Troglodyteslerin ülkesine gezi yapmıştır⁷⁸.

Areios

Tarsus eczacılıkla ilgili önemli bir merkezdir. Eczacılık ve tıpla ilgili konularda ünlü bir yazar olan Areios'un yapıtları kayıptır⁷⁹.

Aziz Paulus

MÖ 76 yılında Magnus Pompeius'un korsanlara karşı düzenlediği harekâttan sonra Roma egemenliği altına giren Tarsus'ta, Greklerle birlikte önemli bir etnik grup da ünlü Hıristiyan kuramcı Aziz Paulus'un içinden çıktığı Yahudilerdi. Paulus'un zamanındaki Tarsus, Kilikia'nın anakenti konumundaydı.

Aziz Paulus yaşamının zorluklar ve serüvenle dolu en sıkıntılı günlerinde kendisini bir Romalı egemene şöyle tanıtmaktadır: "Ben bir Yahudi'yim, Kilikia'nın Tarsus kentindenim, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım." Paulus'un bu ifadesi, yaşadığı Geç Grek-Erken Roma Çağı'ndaki Tarsus kenti yurttaşlarının hissettiği geçmişten alınan enerji ve

Uzuncaburç'tan mimari kalıntı

cesaretin ürünü, övünç kaynağı, bilinçle kamçılanan ve güçlenen bir mirasın verdiği uygarca bir cesaret olarak yorumlanmakta, kentine ve baba ocağına karşı duyduğu gururun ve yurtseverliğin bir sonucu olarak yorumlanmaktadır⁸⁰.

Romalılara Mektubu'nda: "Yunanlılara da barbarlara da borçluyum" derken Doğu ve Batı karşıtlığı ile kültürünün kendi üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Buradan bir Doğu Akdeniz metropolisi olan Tarsus'un kültürel etnik yapısının Paulus üzerindeki etkisi anlaşılmaktadır.

Atina'da kurulan Stoacı, Epikurosu, Platoncu, Aristotelesçi Helenistik felsefe okulları, Aziz Paulus zamanından sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdir⁸¹. Bunlardan *Havarilerin İşleri*'nde (17, 18) sözü edilen ilk ikisi, Paulus zamanında diğerlerinin en önünde gelme de en başarılıları arasında yer almaktaydı⁸².

Aziz Paulus, Grek kentlerinde adını duyuran gezginci filozoflardan biri sayılmaktadır⁸³. Anadolu, Kıbrıs, Yunanistan ve Makedonya'da misyonerlik için uzun yolculuklara çıkmış, vaazlar verip, kiliseler kurmuş ve uzun süre Korinthos ve Roma'da kalmıştır. MÖ 62-64 arası Roma'da öldürülmüştür⁸⁴. İsa'nın ona Şam yolunda görüldüğü ve onun, İsa'yı tanıyanmış olanların içinde, "havari" unvanı alan tek kişi olduğu bilinmektedir⁸⁵.

Hermogenes

Filozof-İmparator Marcus Aurelius döneminde (121-180) yaşayan Tarsuslu Hermogenes'in (150-225), retorik konusunda birçok yapıtı vardır. Gençli-

Mersin Müzesi bahçesi (Fotoğraf: Fevzi Eryılmaz)

ğinde ünlü bir hatip olduğu bilinmektedir. Yapıtları: Alıştırılmalar-*Progymnasmata*, Düşünceler Hakkında-*Peri Ideon*, Keşif Hakkında-*Peri Heureseos*, Nazımda Duraklar-*Peri ton Staseson*, Konuşma Yöntemi Hakkında-*Peri Methodou Deinostetos*'tur⁸⁶.

Ayrıca Tarsus ve Soloi, Doğu gizemciliğini (Mithras kültü) Kilikia korsanları aracılığıyla batıya (Roma'ya) yayan bir üs konumundadır. Helenistik Dönem'de Anadolu'da yaygınlaşan Mithras kültü, Kilikalıların Roma devlet dinine bir armağanıdır. Özellikle MÖ 1. yüzyılda Roma'ya tutsak olarak götürülen Kilikalılar, bu kültün ordu içinde yaygınlaşmasına neden olmuşlardır. Hint/İran kökenli Mithra (Gr. Mithras); Roma'nın gizem dinleri içinde yer almaktadır⁸⁷. Plutarkhos, bu dine ilk girenlerin (*teletai aporetō*) Kilikalı korsanlar⁸⁸ olduğunu belirtmektedir. Mithras kültünü yayanlar da Kilikalı korsanlardır. MÖ 1. yüzyılda başlayarak yalnız gemilere değil ada-

lara, liman kentlerine el koyarak Roma ekonomisini ciddi bir biçimde sarsarak, doğu politikasını yeniden gözden geçirmeye zorlamışlardır⁸⁹. Mithras kültü; Roma birliklerinin mevzilendiği her yerde ve özellikle ulaştırma yolları üzerinde görülmektedir. Çünkü öncelikle Roma'da korsanlara karşı savaşan askerler arasında yayılmış ve onların tanrısı olmuştur⁹⁰. Stoacılığın yazgıya boyun eğme (kadercı) öğretisi ve gökbilimle olan yakın ilişkisi (örn. Aratos'un *Phaenomena*'sı) ile evren (kozmos) modeli; Mithras gizem dininin ay, yıl, mevsimler, yıldızlara ve özellikle güneşe yükledikleri kutsal anlamlarla⁹¹ örtüşmektedir. Tarsus'ta Stoacı geleneğe uygun olarak geliştirilen Mithrasçı yeni kozmik olgu, yerel bir tanrı olan ve bir takım yıldızının simgesi olarak da bilinen Perseus ile bütünleştirilmiştir⁹². Bu, Soloilu Aratos'un kendi memleketindeki ağırlığının da etkisiyle, Stoacılığın geleneksel olarak ilgi alanına giren astroloji, astral

dinler ve “Büyük Yıl” gibi konuları, Tarsus Üniversitesi’ndeki bilginlerin retinasında canlandıran Posidonios’a mal edilmektedir.⁹³ Özetle, Batı dünyası (Grek-Roma) için Stoacılık gibi Mithraizmin de doğudaki merkezi Kilikia’nın başkenti Tarsus olarak görülmektedir.⁹⁴ Tarsus bu anlamda batı için farklı din ve felsefelerin karışarak yeniden biçimlendiği ve batıya sunulduğu bir merkez-kent durumuna gelmiştir. *Havariyelerin İşleri*’nde sözü edilen (17,18) iki felsefe okulu Stoacılar ve Epikurosçular en başarılı felsefe okulları arasındaydı⁹⁵. MS 1. yüzyıl sonunda⁹⁶ Helenistik Dönem’in başından pek iz kalmamış gibi görünen Tarsus’ta Bursalı Dio Khrysostomos’un söylevinde halktan hâlâ “Fenikeliler” diye söz etmesi⁹⁷ ve MÖ 71’den başlayarak Tarsus’ta Yahudi kanı taşıyan bir vatandaş topluluğunun oluşması⁹⁸ ile Argoslulara⁹⁹ dayanan ya da Herakles tarafından kurulduğuna ilişkin mitolojik bir Grek geçmişi olan Tarsus, kuşkusuz kültürel, dinsel ve felsefi anlamda evrensel bir mirası bünyesinde taşıyordu.

Malloslu Krates (Stoacı)

Bugün Adana Karataş yakınlarında Ceyhan (Pyramos) Irmağı kıyısında yer alan antik Mallos’ta doğan bir diğer Stoacı filozof da Krates’tir. Döneminin en büyük eleştirmenlerinden ve gramercilerindedir. II. Attalos tarafından Pergamon’a davet edilmiştir. Homeros, Hesiodos ve diğerleri üzerine yorumlardan oluşan yayınları vardır. MÖ 215-143 yılları arasında yaşayan ünlü Samothrakeli gramerci Aristarkhos’un çağdaşı, rakibi ve daha çok gramer çalışmalarına yönelmesi nedeniyle de meslektaşdır. Krates, Aristarkhos’un Analoji Kuramı’na karşı, Aykırılık Kuramı’nı geliştirerek dil konusunda kuralsızlığı savunmuştur¹⁰⁰.

Malloslu Krates (Gramerci)

Strabon (XIV. V. 16’da) Mallos’tan Panalitios’un öğrencisi gramerci Krates’in doğduğu yer olarak söz etmektedir. Diogenes Laertios’a (IV. 23) göre: Krates adında on kişi vardır. Bunlardan yedincisi, gramerci Malloslu Krates’tir.

Peripatetik Seleukeialılar

Mersin’in Antik Dönem filozoflarının çoğunluğunun Stoacı olmasına karşın “peripatetik” bir grup filozofun varlığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ikisi Se-

leukeialı diğeri ise Soloiludur. Seleukeialılar Ksenarkhos ile Athenaios, Soloilu olanı ise Klearkhos’tur¹⁰¹. Klasik Çağ’da Atina’da dönemin en büyük iki filozofu Platon ve Aristoteles tarafından kurulan felsefe okullarından Platon’un kurduğu Akademia ile Aristoteles’in Peripatetik Okul’u “Lykeion” felsefe okullarının en ünlüleridir¹⁰². Ayrıca kinik Kynosarges “Gymnasiyonu”nu ve adı geçenlere seçenek oluşturan iki yeni felsefe okulu Zenon’un ders verdiği Stoa Poikile ve Epikuros Okulu, Helenistik Atina’nın felsefeye verdiği önemi vurgulamaktadır¹⁰³. Bunlardan Aristoteles’in “Peripatetik Okul”u zamanla yeniden önem kazanmış¹⁰⁴ ve yukarıda adı geçen Seleukeialı ve Soloilu filozoflar bu okullardan yetişmişlerdir.

1. yüzyıl sonunda Rhodoslu Andronikos’un Aristoteles’in kayıp sanılan yapıtlarını yayınlamasıyla yeniden önem kazanan Aristotelesçilik, zor anlaşılır dili nedeniyle anlaşılabilir hale getirilmesi bakımından felsefeciler için yeni bir uğraş alanı haline gelmiştir. Seleukeialı Ksenarkhos da bu düşünürler arasında yer almaktadır. Ksenarkhos’un Aristoteles yanlısı olması, Antik Dönem’de Kilikia bölgesinin Stoacılık dışında farklı felsefi akımlara gösterdiği çok yönlü ilgiyi göstermektedir. Aristoteles üzerine yayınladıkları inceleme yazılarıyla bilinen yeni Aristoteles taraftarları arasında Seleukeialı Ksenarkhos ile birlikte önde gelen diğer düşünürlerin adları da sayılmaktadır¹⁰⁵. Başlıca ilgi alanları, lojik ve Aristoteles kozmolojisi olan bu Yeni Aristotelesçilerin okuyup-ilgilendikleri başyapıtlar arasında Aristoteles’e atfedilen ve aynı zamanda Ermeni, Arap ve Pers dillerine çevrilen *Dünya ile İlgili* adlı eser de bulunmaktaydı¹⁰⁶.

Athenaios

Seleukeialı Athenaios da, Tarsuslu Athenodoros Kananites ve Nestor gibi halkının önderi olan filozoflar arasındadır. Strabon’un (XV. V. 4’te) aktardığına göre Augustus Caesar’a karşı tasarlanan komplo-nun ardından dostu Murena ile kaçarken yakalanmış ve suçsuzluğu anlaşıldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Roma’ya dönüşünde kendisini karşılayanlara, Hades’in ülkesini kastederek: Euripides’in “Ben ölümün mahzenlerini ve karanlık geçitleri terk edip geldim” özdeyişini yinelemiştir. Athenaios doğum yeri Seleukeia’da uzun yaşamamış, ancak dönüşünden kısa bir süre sonra oturduğu evin gece çökmesi sonucu hayatını kaybetmiştir.

Ksenarkhos

Cilicia Trakheia bölgesinin düşünce tarihinde önemli sayılabilecek bir filozof da Strabon'un hocası Aritotelesçi Seleukeialı Ksenarkhos'tur. Strabon'un (XIV. V. 4'te) belirttiğine göre, Ksenarkhos, yaşamını İskenderiye, Atina ve en sonra da Roma'da öğretmenlik yaparak geçirmiştir. İmparator Augustus ve Areios'un dostluğunu kazanan Ksenarkhos, onurlu bir yaşam sürmüştür. İyice yaşlanınca gözlerini kaybetmiş ve hastalanarak ölmüştür.

Diogenes'ler

Diogenes Laertios'a (VI. 81) göre: Bugünkü Mersin (Kilikia) içinde kalan kentlerde doğmuş olan iki Diogenes vardır. D. Laertios'un sıralamasında, dördüncü Diogenes Stoacıdır ve (Aristippos'un tanıklığıyla) Seleukeia doğumludur. Beşinci Diogenes ise Tarsusludur. Şiir sorunları ve çözümleri üzerine eser vermiştir¹⁰⁷.

Sonuç olarak, MÖ 4. yüzyılda Atina'da başlayarak gelişen Stoacılar, Epikuroşular, Platoncular ve Aristotelesçiler gibi büyük felsefe okulları Tarsus, Soloi ve Seleukeia'da izlerini bulmuş ve başta Stoacılık olmak üzere bu bölgeden yetişen filozof ve edebiyatçılar, çağlarının önde gelen düşünürleri arasında yerlerini almışlardır.

Strabon'un sözünü ettiği Soloi ve Tarsuslu filozofların ortak özelliği çoğunluğunun Stoacı olmalarıdır. Soloi ve Tarsus için Stoacılık Eski ve Orta olarak ayrılan zaman dizini içine girmektedir.

Stoacılığın Zenon'dan sonra ikinci adamı Kleantes'in *Zeus'a İlahi* adlı yapıtı, Roma dünyasına egemen olacak tektanrıcılığın bir öncüsüydü. Stoacılığın yalınlığı ve dinsel düzeyde Roma karakterine uygun düşer bir biçimde insanların en derin arzularına doyum sağlaması imparatorluk felsefesi olmasına yol açmıştır. Tarsus bu anlamda çoktanrılı felsefeden tektanrılı dine geçişe tanıklık eden en önemli merkezlerden birisiydi.

NOTLAR

- 1 Örn: Ramsay 2000, Ulansey 1998, Wallace&Williams 1999, ayrıca genel bir filozof tarihçisi olarak: Diogenes Laertios çevirisi. Stoacılıkla ilgili olarak klasik yazarlardan alıntılar ve geniş kaynakça için bkz. Saunders 1966, de Vogel 1973, Brun 1997 ve diğerleri, örn. Cevizci 2000, Storig 2000, Thilly 2002.
- 2 Pişmanlık 2002.
- 3 Yağcı 2001, 2002.
- 4 Örneğin, Cicero, Seneca, Diogenes Laertios.
- 5 Wallace&Williams 1999: 138.
- 6 U. Nutku, Pişmanlık 2002: Önsöz.
- 7 Wallace&Williams 1999: 151.
- 8 Lloyd 1989:174.
- 9 Çelgin 2000: 44.
- 10 Eliade 2003: 236. Atina'da yeniden üretilmiş "Semitik" –bir doğu felsefesi– olan Stoacılığın Roma dünyasına katkısı olağandışıydı. Bu durumu *Encyclopaedia Britannica*'da R. D. Hicks şöyle özetlemektedir: "Stoacılığın Roma'ya girişi, Roma'nın gördüğü en ciddi değişimdi. Başlangıçta ulusal yetkililerin kıskançlığıyla keskin bir çarpışmadan sonra kolayca kabul gördü ve soylu aileler arasında hızla ilerleme kaydetti. Cumhuriyetin eski kahramanlarının Stoacı oldukları, darlıkları, katı yalınlıkları ve göreve bağlılıklarıyla yeni öğretimin neredeyse Semitik ciddiyetine uygun oldukları söylenmekteydi..." Bradford 2004: 174.
- 11 Miletoslular, Ephesoslular. Diogenes Laertios (I, 1) İon felsefesinin Kleitomakhos, Khryssippos ve Theophrastos ile sona erdiğini belirtmektedir.
- 12 Wallace&Williams 1999: 139.
- 13 Aristoteles'in yandaş ve öğrencilerine verilen genel bir ad. Aristoteles derslerini gezinerek verdiği için okulu, 'gezinenler' anlamında "Peripatos-*περίπατος*" olarak anılmıştır. Bir diğer anlamıyla Peripatetik Felsefe adını, Theophrastos'un okul için sağladığı binadaki "*περίπατος*" denilen üzeri kapalı gezinti yolundan almıştır. Peripatos'un anlamları için bkz. *Gr-Eng. Lex.*: 629, Menzilioğlu 2002: 45. Peripatetikler: MÖ 320-270; İlk Peripatetikler, MÖ 270-70; Gerileme Dönemi: MÖ 70-MS 230; Son Peripatetikler olarak sınıflandırılmaktadırlar. Hançerlioğlu 1993: 140, Akarsu 1984: 145, Cevizci 1997: 548.
- 14 Platon tarafından MÖ 387'de Atina'da kurulan düşünce okulu. Eski Akademi MÖ 4.-3. yüzyıllar, Orta Akademi MÖ 3. yüzyıl ve Yeni Akademi MÖ 2.-1. yüzyıllarda etkinlik göstermiştir. Cevizci 1997: 27.
- 15 Örgütlü bir düşünce okulu olarak yaklaşık beş yüzyıl süren Stoacılıkla birlikte Batı felsefesi ulusal olmaktan çıkıp uluslararası bir düşünce sistemine dönüşmüştür. Kurucusu Kıbrıs-Kitionlu Zenon, hümanizmi ve kozmopolitizmi ilk öne süren düşünürdü. Stoacılık, Fenike-Helen paganizmi ile Hıristiyanlık arasında bir köprü olmuştur. Hıristiyanlık ilk dinsel savunmalarını Stoacılığa karşı yapmış, ancak birçok dinsel ilkesini de onunla bağdaştırmıştır. Bu anlamda, Stoacılıktaki doğaya boyun eğiş, Hıristiyanlıkta yerini doğanın yaratıcısı Tanrı'ya boyun eğişe bırakmıştır. Doğaya uygun yaşamak ve bir bütünün parçası olarak insan ruhunun 'logos'a uygun yaşaması, insan iradesinin Tanrı'nın iradesine uygun düşmesiyle oluşmaktadır. İlk Stoacılar Doğulu ydu (Kıbrıs, Kilikia). Sonrakiler, Stoacılık Roma'da devlet felsefesi olduktan sonra Romalıydı (Seneca, Epiktetos, Marcus Aurelius) ve toplum hiyerarşisinin her katmanına hitap etmekteydi. Bu dönemde yayılmaya başlayan Hıristiyan etik üzerinde etkisi büyüktür. Magee 1998:16-17. Stoacılık tarihsel olarak üç büyük döneme ayrılmaktadır: MÖ 4.-3. yüzyıllarda etkinlik merkezi Atina olan ve kurucusu Kıbrıs-Kitionlu Zenon, Kleantes ve Soloiulu Khryssippos'tan oluşan Eski Stoacılık, MÖ 2. yüzyılda belli başlı Babilili Diogenes, Tarsuslu Antipater, Rhodoslu Panetios, Apameialı Poseidonios gibi filozoflardan oluşan Orta Stoacılık; MS 1.-2. yüzyıllarda içinde (yukarıda adları sayılan) Romalı ünlülerin olduğu İmparatorluk Dönemi Stoacılığı. Brun 1997: 11 vd. Örgütlü olarak yakla-

Mut'tan Mersin Müzesi bahçesine getirilen lahit teknesi ve kapağı (Fotoğraf: Fevzi Eryılmaz)

- şık beş yüzyıl sürece bu felsefe akımı, diğerlerinden daha üst düzeyde bir uluslararası üne kavuşmuştur.
- 16 Atina'nın MÖ 153/156'da Roma'ya Stoacılar, Peripatetikler ve Akademikiler'den oluşan üç felsefe ekolüne ait bir grup gönderdiği söylenmektedir. Bunlar: Akademiacı Karneades, Aristotelesçi Kriyolaus, Tarsuslu Antipater, Babilli Diogenes'tir. Bu grup, Roma'da büyük bir dinleyici kitlesine hitap etmiştir. Brun 1997: 18 Barrow 2002: 163.
- 17 Çelgin 2000: 9.
- 18 Ulansey 1998: 83.
- 19 Bkz Russel, 1972, Brun 1997, Thilly 2002.
- 20 Öncelikle, I. kitabında: Khryssippos'u İon felsefesini sona erdiren filozoflar arasında sayar (I.14) ve Khryssippos ile sona eren kolu şöyle sıralar: "Sokrates, Antisthanes, Kinik Diogenes, Thebaili Krates, Kitonlu Zenon, Kleantes ve Khryssippos..." (I.15). Zenon ile ilgili VII. kitabında Khryssippos'un fikirleriyle ilgili önemli ayrıntılar vardır. Ayrıca VII. 179-202 ona ayrılmıştır.
- 21 Diogenes Laertios (I. 51), Solon'un Kilikia'da kurduğu Soloi'den olanları "Solevler"; Kıbrıs'taki Soloi'den olanları ise "Soloilu" olarak belirtmektedir: "Oradan ayrılmış Kilikia'ya gitti ve orada kendi adından Soloi denen kenti kurdu; buraya birkaç Atinalı yerleştirdi: zamanla bunların dilleri barbarlaşınca yanlış konuşuyorlar diye adı çıktı. Bu kentten olanlara Solevler denir. Kıbrıs'tan olanlar ise Soloilu diye anılırlar.." Ancak bu metinde diğer kaynaklarda da yaygın olarak kullanıldığı gibi; "Soloilu" biçimi yeğlenmiştir.

22 Sena ? : 397 vd.

- 23 Stoacılık, Yunanca sütunlu giriş (*portique*) anlamındaki *stoa* sözcüğünden gelmektedir. *Poikile* ise boyalı (resimlerle kaplı) anlamındadır. Stoacılığın kurucusu Zenon, derslerini resimlerle kaplı bir sütunlu girişte veriyordu. Bu nedenle okula kurulduğu yerin adı (*Stoa Poikile*) verilmiştir. Athena Agorası'nın kuzeybatı köşesinde yer alan (*Stoa Poikile*), Otuzlar Tiranlığı'nda bin dört yüz yurttaşın kıyıma uğratıldığı sütunlu girişinin, arındırılmak amacıyla Polygnotes tarafından resimlerle süslenmesi belirtilmektedir. Diogenes Laertios (VII. 5), Brun 1997:14, Whitley 2001: 332 vd.
- 24 *Soloikismos*= gramere aykırı konuşmak. (örn: Öne geçmek yerine; ileri doğru ilerlemek.) Diogenes Laertios'a (*Solon 1, 51*) göre: *Yasalar*'ın yazarı Solon, Kilikia'dayken orada kendi adını verdiği bir kent kurdu (Soloi). Ve buraya birkaç Atinalı yerleştirdi. Bunlar (*soloikizein*) zamanla dili bozdular. Genel olarak yapısal ve sözdizimsel dil yanlış olarak tanımlanabilecek bir gramer terimi olan "*soloikismos*" batı dillerine geçerek günümüze ulaşmıştır. Bu terimin kaynağı Yunancayı bozuk-çarpık konuşan Soloi halkıdır. Diogenes Laertios (VII, 59).
- 25 Diogenes Laertios'un (VII. 181) Diokles'ten aktardığına göre: Yainda oturan yaşlı kadının onun günde beş yüz satır yazdığını söylemiş. Hekaton'a göre de babasından kalan miras krallık hazinesine devredildiği için felsefeci olmuştur.
- 26 O'Connor&Robertson 2001: 1.

- 27 Eserleri için bkz. Diogenes Laertios (VII.189-202).
- 28 Zenon, Khrisippos, Arkhedemos ve Eudromos ilk sıraya mantığı, ikinci sıraya fiziği, üçüncü sıraya da ahlaki koyanlar arasındadır. Diogenes Laertios (VII. 40).
- 29 Cevizci 2000: 231.
- 30 Brun 1997: 64 vd.
- 31 Cevizci 2000: 236.
- 32 O'Connor&Robertson 2001: 2.
- 33 Diogenes Laertios VII. 184, 185.
- 34 Hançerlioğlu 1985: 39.
- 35 Diogenes Laertios VII.185.
- 36 Ayrıca bkz. Ulansey 1999: 83.
- 37 Özbayoğlu 1999: 212.
- 38 Maglar; insanların öldükten sonra dirilip yeniden doğduklarına, böylece ölümsüzlüklerine ve evrenin onların yakarışları sayesinde ayakta kaldığına inanmaktaydılar. Tanrılara saygılı, hiç kötülük yapmayıp yiğitliğe önem veren, ölümü küçümseyen Maglar, Pers kökenliydi. Önderleri Zoroastres'ti. Bazılarına göre, Yahudiler de onların soyundan gelmekteydi. Diogenes Laertios (I. 1-9).
- 39 Çelgin 2000: 9.
- 40 OCD: 813.
- 41 Philemon'un çağdaşı kendisi gibi ünlü olan bir başka Yeni Komediya yazarı daha vardır: Atinalı Menandros (MÖ 342-293/2). Çeşitli karakterler yaratmakta ve onları betimlemekteki ustalığıyla dönemin en başarılı ozanları arasında sayılmaktadır. Ancak Philemon, kimi zaman Menandros'a bile tercih edilmiştir. Çelgin 2000: 33-35.
- 42 OCD: 813, Çelgin 2000: 35-36.
- 43 Özbayoğlu 2003: 161.
- 44 PWW: 63.
- 45 Richter 1984: 89.
- 46 Pomponius Mela (I. 13, 73-76'da) Aratos'un mezarının Soloi'un yakınında ve küçük bir tepe üzerinde olduğunu belirtmektedir. Mela'ya göre: "Şair Aratus'un mezarı gerçekten de şanına layıktır. Ancak bilinmez neden, içine taşlar atılmış ve parçalar kırılmıştır." Özbayoğlu 2003: 161, 163.
- 47 Richter 1984: 89, fig. 53, 54.
- 48 OCD: 92; Çelgin 2000: 154.
- 49 OCD: 92, Çelgin 2000: 155 vd.
- 50 Çelgin 1990: 182.
- 51 Störig 2000: 316-317.
- 52 Çelgin 2000: 158.
- 53 Özbayoğlu 1999: 212, Özbayoğlu 2003: 162.
- 54 Özbayoğlu 2003: 161.
- 55 Çelgin 2000: 7.
- 56 Strabon'un Tarsus'un felsefe-retorik okullarına ve üniversitesine ilişkin övücü sözleri abartılı bulunmaktadır. Bunun Strabon'un Stoacılığa olan eğilimi, hayranı olduğu İmparator Augustus'un hocası, çağdaşı Tarsuslu filozof-yönetici Athenodoros (Kananites) ile olan yakın dostluğu ve kendi hocaları arasında Stoacı filozof, tarihçi, büyük bilgin Poseidonios'un olması gibi birçok neden sayılabilir. Bkz Pekman, Strabon, Önsöz XV ve bu konudaki tartışmalar için, Ramsay 2000: 132 vd. Ramsay, Strabon'un övgü dolu anlatımını kendi içinde çelişkili bulur ve Tarsus'un bu konuyla açıkça bir taşra kenti görüntüsü izlenimi verdiğini öne sürer. Öğrenmeye hevesli ve sınıfları kendi halkıyla doldurmanın bir üstünlük gibi görülmesine karşın; ders, araç-gereç, itibar ve bilim merkezi olarak sahip olduğu şöhreti yetersiz bulur. Ramsay 2000:148. Tiberius zamanında (Strabon'un yazdığı yıllar) yaşamış olan Philostratos, Tyanalı Apollonius'un tanıklığına dayanarak, Tarsus halkının zevke düşkünlüğü, arsızlığı, iyi giyinmeye karşı düşkünlüğünden rahatsız olan Apollonius'un Tarsus'ta daha fazla kalmaya dayanamayıp eğitimini Kilikia Aigaii'da sürdürdüğünü aktararak Tarsus'a ilişkin olumsuz bir görüş öne sürer. Ramsay 2000: 150; Bursalı Dio Khrisostomos, Tarsus yöneticilerini ehliyetsiz, yetersiz bulmaktadır. Onların hata yapmakla suçladıkları filozoflara karşı olmalarından yakınıdır. Özbayoğlu 2003: 160.
- 57 Brun 1997: 11, 18; Thilly 2002: 192 vd.
- 58 Ramsay 2000: 150.
- 59 Diogenes Laertios (VII. 57).
- 60 Diogenes Laertios (VII. 60).
- 61 Diogenes Laertios (VII.121).
- 62 Diogenes Laertios, hangi Athenodoros olduğunu belirtmemesine karşın (olasılıkla yaşlı), Isodoros'u tanık göstererek, Bergama kitaplığının başındaki Stoacı Athenodoros'un, Stoa öğretisiyle çelişen yerleri kitaplardan çıkardığını, suçüstü yakalanıp başı derde girdiğini ve bunların yeniden kitaplara alındığını aktarmaktadır (VII. 34). Ayrıca bkz. Hançerlioğlu 1985: 44.
- 63 Demiriş 1999: not 13.
- 64 Strabon (XIV. V. 14'de): Yaltaklanarak halkın hoşgörüsünü kazanmış, benzerleri arasında kötü bir şair ve yurttaş olarak olumsuz bir karakter gibi gösterilmiş Boethos, Tarsus hükümetinin yöneticisidir. Athenodoros Kananites tarafından üzerinde etkili olduğu Augustus'un yardımıyla görevinden alınmış, yerine Athenodoros Kananites getirilmiştir. Boethos ününü, Tarsuslular arasında geçerli olan bir konuda kesintisiz olarak düşünmeden konuşabilme yeteneğine borçludur. Ayrıca bkz. Ramsay 2000: 134 vd.
- 65 Ramsay 2000: 136.
- 66 "...Tanrı'dan açıkça isteyebileceğiniz dışında hiçbir şey istemeyecek noktaya ulaştığınızda, bütün tutkularдан kurtulmuş olacağınızı bilin..." "...insanlarla Tanrı seni izliyormuş gibi yaşa; Tanrı'yla da insanlar seni dinliyormuş gibi konuş..." Ramsay 2000: 134.
- 67 "...Athenodoros'un söylediği gibi, olaylarla ilgili eylemler ve devlet yönetiminden ve vatandaşlara ait görevlerden uzak durmak en iyisidir..." Demiriş 1999: 26. Diğer örnekler için bkz. Ramsay 2000: 137.
- 68 Çağının seçkin ve yüksek karakterli filozofu Athenodoros, gezginci yılları süresince büyük bir ün kazanmış ve ünü yayılmıştır. Cicero'nun *de officiis* adlı eserinde kullanılan ünlü Stoacı Poseidonios'un düşüncelerinin özetini hazırlama görevini üstlenmiştir. Cicero'nun, Claudius'un Athenodoros'un soyluluk ve ahlak felsefesi üzerine yaptığı bazı yorumlar konusunda dikkatini çektiği ve bunları okumasını salık verdiği bilinmektedir. Ramsay 2000: 134.
- 69 Dürüşken 2000:149 vd. Ramsay 2000: 132 vd. Ancak Athenodoros ve Nestor'un yönetici olmalarında Tarsus'ta imparatorluk ailesinin hocası olmalarının ve İmparator Augustus'un rolünü de göz ardı etmemek gerekir.
- 70 Ramsay 2000: 139.
- 71 Strabon, XIV. V. 14.
- 72 Ramsay 2000: 139.
- 73 Bkz. D. 3.
- 74 Strabon, XIV. V. 15; Ramsay 2000: 150.
- 75 Aynı zamanda hekimdir. MS 2. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. *Pyrrhonicoi Hypotyposis* (Pyrrhon Öğretisinin Ana Çizgileri) ile *Skeptika* (Septikler) adlı eserleri vardır. Çelgin 1990: 204.
- 76 Strabon, XIV. V. 15.
- 77 Strabon, XIV. V. 15; Desideri&Jasink 1990: 47.
- 78 Ramsay 2000: 150.
- 79 Özbayoğlu 2003: 162.
- 80 Ramsay 2000: 31. Ayrıca, "Özbeöz İbraniyim. Kutsal yasaya bağlılık dersiniz, Ferisiydim. Gayret dersiniz, kiliseye zulmedenlerden birisiydim" (Philippililere Mektup 3:5; krş Galatlılara Mektup 1:13-14); "İsrail cinsinden, Benyamin sıptından İbranilerden bir İbrani" Philippililere Mektup 3: 5; Kudüs'te "Camaliyel'in dizinin dibinde bu şehirde yetiştirildim ve atalar şeriatının sıklığına göre terbiye oldum." (*Havarilerin İşleri* 22,3) derken Filistin Yahudisi olduğunu vurgulamaktadır.
- 81 Wallace&Williams 1999: 224 vd.
- 82 Wallace&Williams 1999: 139-140.
- 83 Ramsay 2000: 134.
- 84 Eliade 2000: 394.
- 85 Eliade 2000:393.
- 86 Çelgin 1993: 204.

- 87 Mithra; ışığın, savaşın, adaletin ve inancın simgesidir. Dürüşken 2003: 18 vd. Kurtarıcı ve yaratıcı olarak Güneş= Zeus ile ilişkili sayılmıştır. Stoacı felsefenin ikinci adamı Kleantes de güneşi her şeyin yöneticisi olarak görmüştür. Mithras 1. yüzyıldan sonra yalnızca askerler arasında değil, Romalı yöneticiler (örn. Neron) ve tüccarlar arasında da yaygınlaşmıştır. Genel olarak erkeklerin Tanrısı olarak bilinmektedir. Millas 2003: 93 vd.
- 88 Sayıları en az yirmi bini bulan ve bir küçük devlet oluşturabilecek güce sahip olan Kilikalı korsanların, bütün Akdeniz'e yayılarak deniz ticaretini felç ettikleri Plutarkhos'tan bilinmektedir. Plutarkhos, *Pompei'nin Hayatı'nda* (Vit. Pomp. 27. 4) Mithras dinini kutlayanların ilk Kilikia korsanları olduğunu belirtmektedir. Ulansey 1998: 105. Dürüşken 2000: 149 vd. Korsanların tümünün sıradan olmasının aksine aralarında gerçekte servet ve güç sahibi, aristokrat, akıllı, bilgili, toplumun üst tabakalarına ait aydınlar da vardır. Bunların Mithraizmin yayılmasında işlevi büyük olmuştur. Ayrıca gemici korsanlar için Mithraizmin temelini oluşturan yıldızların rolünü de göz önüne almak gerekir. Ulansey 1998: 106; Kilikia korsanları, Pers Tanrısı Mithras'ın adıyla tanınan Pontus kralı Mithridates (Mithras'tan gelen) ile yakın ilişki içindeydiler. Onları Roma'ya karşı ilk örgütleyen Mithridates olduğu bilinmektedir. Bu yüzden korsanlara karşı savaş, Roma için aynı zamanda Mithridates'e karşı savaş anlamına gelmekteydi. Öte yandan Mithridates, Pontus sikkeleri üzerindeki portrelerinde de görüldüğü üzere soyunun Perseus'tan geldiğine inanmakta ve bu sikkeler üzerindeki betimlemelerinde kendisini Perseus ile mitolojik bir bağlamda özdeşleştirmektedir. Ulansey 1998: 107.
- 89 Ulansey 1998: 104, Dürüşken 2002: 146 vd. Devletin bütünlüğünü korumakta önemli bir yeri olan devlet dininin yanında özellikle bunalımlı dönemlerde insanların kişisel inançlarına hitap eden gizem dinlerinden biri olan Mithra'nın, Cicero'nun Stoacı Poseidonios'un etkisiyle oluşturduğu gökyüzünün altında, hemen ortada diğer cisimlerin egemeni olan güneşin bulunduğu biçimindeki görüşü bu durumu en iyi biçimde açıklamaktadır. Ancak eğitime, felsefeye, retorığe önem veren Tarsus halkının inançlarını hiçbir zaman tek bir dinle sınırlamadığı, yerel dinlerini de sürdürdüğü görülmektedir. Dürüşken 2000: 149 vd. *Phaenomena*'nın yazarı Soloilu Aratos'un mozaik ve portrelerinin (MS 3. yüzyıl) Roma'da hâlâ yaygın olması (Richter 1984: 89 vd) astronomiyle ilişkili olarak bu dinin etkilerine bağlanabilir.
- 90 Barrow 2002: 158.
- 91 Uzayın bütünü yerinden oynatma yeteneğine sahip olan Perseus, karizmasının yanı sıra, kaderc astrolojinin yaygınlaşması, astral ölümsüzlük öğretisinin yükselişi ve Tarsus kentinin tanrısı Perseus ile özdeşleşen Mithras'ın kaderi belirleyen yıldızlar üzerindeki gücü ile bu dinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ulansey 1998: 99, 101-104.
- 92 Perseus'un boğa öldürme sahnesi, bahar ekinoksunu boğa burcundan çıkarmak için bütün uzayı yerinden oynatarak görkemli gücünü göstermesi olarak yorumlanmaktadır. Mithras bu sahnede, Taurus takımyıldızını (Boğa) öldürüp (tauroktoni) bahar gündönümündeki Arics (Koç) takımyıldızına dönüştüren Perseus takımyıldızı ile betimlenmektedir. Bu olguyu temsil eden boğa öldürme sahnesi, Tarsus kentinin simgesi olmuştur. Ulansey 1998: 111-112, Dürüşken 2000: 153.
- 93 Poseidonios'un buradaki rolü: Soloilu Aratos'un astral bir mitoloji ve astrolojinin İncil'i niteliğindeki yapıtı *Phaenomena* üzerine çalışan, MÖ 128'lerde "ekinoksların gerilemesi"ni bulan, *Tropik ve Ekinoks Noktalarının Yer Değiştirmesi* adlı eserin sahibi Hipparkus'un çalışmalarını astronomi, astroloji ve astral inançlarla Aratos'tan beri fazlasıyla ilgilenen Stoacı entelektüellere tanıtmak olarak özetlenebilir. MÖ 78'de Poseidonios'u Rhodos'ta ziyaret eden Cicero, ondan çok şey öğrenmiştir. Ayrıca Hipparkus'un da zamanının en sevilen didaktik ozanı olan Soloilu Aratos üzerine yazmış olması kendi şöhretini perçinlemiş olmalıdır. Ulansey 1998: 91 vd, Barrow 2002: 163. Poseidonios, kendi döneminin bir dehasıydı ve Stoacıların önderi konumundaydı. Tarsuslu Stoacı Athenodoros (MÖ 74-MS 7) ile ilişki içindeydi ve MÖ 51'den önce onun hocasıydı. Strabon bu ikiliden bir ekip olarak söz etmektedir. Ulansey 1998: 82, Ramsay 2000: 133.
- 94 Ulansey 1998: 80. Ancak Roma gibi büyük bir imparatorluk için dünya, dinler ve felsefelerle doludur ve Romalılar ödünç aldıkları her şeye damgalarını vurmuşlardır. Roma'da özellikle ordu içinde yaygın olan Mithras kültürü de Roma için, Mısır'ın Isis'i ve Osiris'i, Anadolu'nun Kybele'si ve Kuzey Suriye'nin Jupiter Dolichenus'u gibi Doğu Akdeniz kökenli kültlerinden birisidir. Barrow 2002: 158, 168, 210. Freeman 2003: 338. Ancak Fransız tarihçi E. Renan'ın, "Hıristiyanlık doğduğu yıllarda ölümcül bir hastalıkla engellenseydi, dünya bugün Mithras dininde olurdu" sözleri, Hıristiyanlık öncesine dek çok sayıda yandaş toplayan Mithras kültürünün bunların içinde en önemlisi olduğunu vurgulamaktadır. Dürüşken 2000: 146.
- 95 Wallace&Williams 1999: 139-140.
- 96 MS 74'te Ovalık Kilikia (Cilicia Campestris) ile Dağlık Kilikia (Cilicia Aspera) tek eyalet olarak birleştirilerek Roma İmparatorluk topraklarına katılmış ve Tarsus bu eyaletin başkenti olmuştur. Ramsay 2000: 152.
- 97 Wallace&Williams 1999: 196. Dion Tarsuslulara ayrıca Tarsus ve Kilikia'daki ilk yerleşimciler anlamında "Argoslu göçmenler" diye de seslenir. Ramsay 2000: 83.
- 98 Iosephus, bütün Seleukos krallarının Yahudi göçmenlere hoşgörüyü baktığını ve pek çok isteklerini yerine getirdiğinden söz etmektedir. Aziz Paulus'un, MÖ 171'de Tarsus vatandaşlığına geçen bir aileden geldiği düşünülebilir. MÖ 64'te Pompeius'un Tarsuslu-Romalı vatandaşlığı başlamıştır ki Aziz Paulus bu vatandaşlardan birisidir. Ramsay 2000: 101, 121.
- 99 Strabon (XIV. V. 12).
- 100 Çelgin 2000: 14-15.
- 101 Çelgin 2000: 9.
- 102 Diogenes Laertios V. 2.
- 103 Çelgin 2000: 11.
- 104 MÖ 1. yüzyılda Rhodoslu Andronikos'un önderliğinde Aristoteles'in yazılarının gün yüzüne çıkarılmasıyla. Menzilioğlu 2002: 44-45.
- 105 Sidonlu Boethos (1. yüzyıl), Bergamalı Kratippos (1. yüzyıl), Aphrodisiaslı Aleksandros (2.-3. yüzyıllar), Nikolas Damaskinos (MÖ 64-MS 14), Areios Didymos (MÖ 83- MS 10), Aspasio (2. yüzyıl) vb. Millas 2003: 82.
- 106 Millas 2003: 81-82.
- 107 Bkz. B.10.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

KISALTMALAR

- GR-ENG. LEX., 1975 (1889) (Seventh edition) *AN INTERMEDIATE GREK-ENGLISH LEXICON*, Oxford University Press, Oxford.
- OCD 1989 (Second Edition) *OXFORD CLASSICAL DICTIONARY* (Edited by N. G. L. Hammond & H. H. Scullard) Oxford University Press, Oxford.
- PWW 1973 *THE PENGUIN WHO'S WHO IN ANCIENT WORLD* (Edited by B. Radice) England.

ANTİK KAYNAKÇA

- Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Çev. C. Şentuna). K. Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası. Geographika: XII-XIII-XIV* (Çev. A. Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yayınları (Üçüncü baskı), İstanbul 1993.
- Lucius Annaeus Seneca, *Tarısal Öngörü-De Providentia* (Çev. B. Demiriş). Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1997.
- Lucius Annaeus Seneca, *Ruh Dinginliği Üzerine- De tranquillitate animi* (Çev. B. Demiriş). K. Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B., 2004, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (III. Baskı), Savaş Yayınları, Ankara.
- Barrow, R. H., 2002, *Romalılar* (Çev. E. Gürol). İz yayıncılık: 378.
- Bradford, E., 2004, *Akdeniz [Bir Denizin Portresi]*. (Çev. A. Fethi). İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Brun, J., 1997, *Stoacılık* (Çev. M. Atıcı). İletişim Yayıncılık A. Ş., İstanbul.
- Cevzici, A., 1997, *Felsefe Sözlüğü* (II. Basım), Ekin Yayınları, Ankara.
- Cevzici, A., 2000, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Asa Yayınları, Bursa.
- O'Connor, J. J. & E. F. Robertson 1999 "Chrysippus of Soli" <http://www-groups.dcs.st-andrews.ac.uk/~history/Mathematicians/Chrysippus.html>.
- Copleston, F., 1996, *Felsefe Tarihi, Hellenistik Felsefe* (Çev. A. Yardımlı), İdea, İstanbul.
- Çelgin, G., 1990, *Eski Yunan Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çelgin, G., 2000, *Örneklerle Hellenistik Çağ Şiiri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Demiriş, B., 1998, *Roma'nın Yurtsever Tarihçisi Titus Livius*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Desideri, P. & Jasink, A. M., 1990, *Cilicia, Dall'età di Kizzuwatna alla conquista macedone*, Università degli Studi di Torino.
- Dürüşken, Ç., 2000, *Antik Çağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk - Roma'nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Dürüşken, Ç., 2003, *Roma Dini*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları: 19, İstanbul.
- Eliade, M., 2003, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II. Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna* (Çev. A. Berktaş), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Freeman, C., 2003, *Mısır, Yunan ve Roma - Antik Akdeniz Uygarlıkları* (Çev. S. K. Angı), Dost Kitabevi (I. Baskı), Ankara.
- Gökberk, M., 1985, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi (5. Basım), İstanbul.
- Halman, T. S., 2000, *Eski Anadolu ve Ortadoğu'dan Şiirler*, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O., 1985, *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Hançerlioğlu, O., 1993, *Felsefe Sözlüğü* (sekizinci basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hill, G. F., 1964, *Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia*, Bologna.
- Langlois, V., 1861, *Voyage dans la Cilicie et dans les Montagnes de Taurus*, Paris.
- Lloyd, S., 1997, *Türkiye'nin Tarihi - Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları* (Çeviri E. Varinlioğlu), Tübitak Popüler Bilim Kitapları 50, Ankara.
- Millas, H., 2003, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar, Dil, Din ve Kimlikleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Magee, B., 1998, *Felsefe'nin Öyküsü* (Çev. B. S. Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Özbayoğlu, E., 1999, "Soli (Cilicia) ve "Soloecismus" I. Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri, Olba II (I. cilt): 209-219, Mersin.
- Özbayoğlu, E., 2003, "Notes on Natural Resources of Cilicia: A Contribution of Local History", *Olba VIII*: 159-171, Mersin.
- Pişmanlık, U., 2002, *Antik Çağ'da Tarsuslu Filozoflar*, Antik Sahaf Kitabevi Yayınları, Tarsus.
- Richter, G. M. A., 1984, *The Portraits of the Greeks*, Phaidon Press Limited, Oxford.
- Ramsay, W. M., 2000, *Tarsus (Aziz Pavlus'un Kenti)* (Çev. L. Zoroğlu), Türk Tarih Kurumu Yayınları X/19, İstanbul.
- Russell, B., 1972, *Batı Felsefesi Tarihi - Antikçağ* (Çev. M. Sencer), Bilgi Yayınları, Ankara.
- Sena, C., ? *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi (Cilt I: A-D)*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.
- Storig, H. J., 2000, *İlkçağ Felsefesi* (Çev. Ö. C. Güngören), Yol Yayınları (2. basım), İstanbul.
- Thilly, F., 2002, *Felsefenin Öyküsü - Yunan ve Ortaçağ Felsefesi* (Çev. I. Şener), İzdüşüm Yayınları (III. Basım), İstanbul.
- Ulaş, S. E., ve diğerleri 2002, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- De Vogel, C. J., 1973, *Greek Philosophy, a collection of texts with notes and explanation III: Hellenistic and Roman period* (III. baskı), Leiden.
- Wallace, R. & Williams, W., 1999 (1998), *Tarsuslu Paulus'un Üç Dünyası* (Çev. Z. Z. İlgelen), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Whitley, J., 2001, *The Archaeology of Ancient Greece*, Cambridge World Archaeology, Cambridge University Press, Cambridge.
- Yağcı, R., 2001, "Soli'nin Ünlüleri I: Aratos" *İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni 108, Aralık 2001*: 11-12, Mersin.
- Yağcı, R., 2002, "Soli'nin Ünlüleri II: Aratos" *İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni 109, Ocak 2002*: 13-14, Mersin.
- Yağcı, R., 2002, "Soli'nin Ünlüleri III: Khrysippos" *İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni 110, Şubat 2002*: 6-12, Mersin.

Narlıkuyu, Üç Güzeller Mozaiği'nden detay